

Uredniki pravijo, da je Besedišče kot »dopolnilo SSKJ« namenjeno »vsem, ki jih zanimajo vrednote slovenskega jezikovnega izročila in današnjosti«, posebej pa še »raziskovalcem slovenskega jezika, njegovega današnjega stanja in zgodovine, nadalje raziskovalcem slovanskih jezikov, zlasti leksike, primerjalnim in splošnim jezikoslovcem, psiho-, socio- in etnolingvistom«. S pridom naj bi ga uporabljali tudi »slovenski pisatelji in prevajalci«. Skorajda ne bo držalo, da bo »večini uporabnikov /.../ zadoščala že informacija v Besedišču« — vsaj brez razlag ali ponazarjalnih zgledov ne. Kdo, ki mu je potrebna takojšnja informacija, bo imel čas raziskati »pomen in zveze, v katerih se beseda pojavlja«, po kartoteki na SAZU-ju?

Kljub vsemu je Besedišče velik izziv za vse, ki zaman iščejo nekatere besede v SSKJ-ju. Ali ni npr. beseda *dulo* (SSKJ I, 525) prav tako redka kot *dula* S (B, 153), *čajek* (B, 104) pa skoraj tako pogost kot *čajček* (SSKJ I, 274)?

Polona Košir-Malovrh
Trbovlje

IZ BESEDISCA DALMATINOVIH REGISTROV I: GESLO *VAMP*

Eno od zanimivejših gesel v R 1578 je »*Vamp. Trebuh, Keshmani, Kerepuhi, Felleki.*«; v R 1584: *Vamp* (kranjsko) *Trebuh, keshmáni, kerepuhi, Felleki* (slovensko-bezjaško).

Beseda *kerepuhi* v tej podobi ni izpričana nikjer drugje; oblikoglasno ji ustreza *kerepiu kerepiua*, v zvezo z njo pa se spravlja še *karapuh, kerempuh(i)* in *kala-pura* (vse sbh.). D. Trstenjak¹ je pisal, da »beseda med Zagorci znana: *kerempuh* (tudi osebna imena *Kerempuh* se nahajajo), ki se rabi za utrobo, vamp, opomina na bolgarsko: *kerem venter*«. Od tod, in samo od tod, je Pleteršnik vzel neonaglašeno iztočnico *kerempuh 'vamp'*, označeno kot kajkavsko, in jo primerjal s *kerepuhi 'der Bauch'* iz R 1584. Tudi ARj potrjuje *kerepuhi* samo z R 1584, *kerempuhi* pa z Belostencem. Le-ta ima izt. *Kerempuhi, Vampi, drób* z razlago 'Inteftina, Ventriculi, Tergora' in v geslu *Vámpe 'Inteftina'* kazalko *Kerempuhi*. ARj ima tudi Reljkovičev *karapuh*; o tej besedi S. Ivšič² piše, da »ne će biti drob, jer mesar poslije daje droba (: pak ktijaše da metne i dropca). Pravo značenje tej riječi ne zna ni akad. rječnik, ali znači što i *kalàpura* (ispod Vrbanje, nema je u akad. rječn.), tj. očišćen želudac, a i danas se govori *kerepiu — kerepiua* (Stupnik).«

Ob izidu Krleževih Balad Petrice Kerempuha je J. Koštiál³ pisal: »Ime *Kere(m)-puh* (= Till Eulenspiegel, Pavliha) je razlagal Jagić v slovanskem seminarju na Dunaju iz madž. *kerep* (= ropotulja, drdralo, klepetalo, raglja) z obrazilom *-uh* (kakor lenuh, potepuh), Asbóth pa v slov. seminarju v Budimpešti iz madž. *kerek* (= okrogel) in *poh* (= vamp). Težko se je odločiti za 1. ali 2. etimologijo, ker obedve ustrezata značaju in bistvu Kerempuha.⁴ To mesto Skok (ERHSJ II, 75) citira pomanjkljivo; ni razpoznavno, katero etimologijo je pripisati Jagiću, katero Asbóthu, katero Koštiálu, in madžarskemu *kerep* ne dodaja pomena (eno geslo više pa obravnava sbh. madžarizem *kerep* 'brod, vrsta ladje'). Pri Bezlaju (ESSJ II, 29) je naposled prišlo do napake, češ da je Koštiál »po Jagiću in Asbóthu« mislil na *kerep* 'brod, splav'. Ponujata pa Skok in Bezlaj nove etimološke povezave: Skok s »*krampus*, (karnevalskim) pokladnim licem« — kar je Bezlaju malo verjetno⁵ —, Bezlaj pa z »alb. gar-

¹ Bize in Bizjaki, Zora V/8 (15. IV. 1876), 120.

² Bogdanovičevo izdanje Reljkovičeva »Satira«, Nastavni vjesnik XVIII/1 (1910), str. 48.

³ Kerempuh in grabancijaš, Življenje in svet XX/13 (26. IX. 1956), str. 206.

⁴ L. Hadrovics v Ungarische elemente im Serbokroatischen (1985) besede *kere(m)-puh(i)* ne obravnava. Z obrazilom *-uh* je tvorjen Cafov *preberuh* (= *prebirač*, Caf = *prebiraonik*, Cigale 1860 pod *Psalter* = *prebiralnik*, Plet., SSKJ) 'devetogub (tretji del želodca prežvekovalcev)', (*Prebiralnik* v Plet. tudi 'prežvekovalnik (prvi del želodca)', gl. Cig. pod *Bansen*.) Težko pa se je ubraniti misli na povezavo med (*kerempuh* in n. *Bauch*, srvn. *büch* (za odraz *u* prim. hrv. *kalduni*, n. *Kaldaunen*).

⁵ Ne pove pa, zakaj. Skok za *kerempuh* sam pravi: »s umetnutim *m* pred labijalom«. Sln. *krampus* je (ESSJ II, 81) iz avstr. *Krampus*, ki *m* že ima.

dump, ngr. *gardoúmia* 'napolnjeno debelo črevo', kar so ekspr. izvedenke iz lat. **caldūmen*, nvn. *Kaldaunen* 'vampi, drobovina'.

Ustreznice k iztočnici *Vamp* v obeh Registrih res kažejo na pomen 'vampi'. Še najmanj *Trebuh*,⁹ še najbolj pa *Felleki*, kajti Stabejeva⁷ domneva, da so »vermutlich < Kuttelflecke«, je pravilna; le da ni treba izhajati iz zloženek kot *Kuttel-*, *Rinderfleck* (saj je že srvn. *plec(ke)* razvilno pomen »Eingeweidestück«) in da je sposoja šla morda prek madžarščine (toda današnje knjižno madž. *flecken* 'pečenka iz svinjskega mesa' ne z obliko ne s pomenom ne kaže na to). *Felleki* v R so najstarejša potrditev te sposojenke, in če prvi e ni (dvakratna) pomota za i, so hkrati edina zanesljiva potrditev oblike s *fel-*. Hrvški slovarji (v slovenskih razen v R te besede ni) dajejo le običajno kajk. obliko *fileki* (RHKKJ, z najstarejšim zgledom iz 1724) oz. poknjiženo *filéci* (B. Klaiča Rječnik stranih riječi, 1962), in tudi Putanec⁸ navaja za »običajni oblik« *fileki* široko ozemlje (»Hrvatsko Zagorje, Podravina, Posavina i Slavonija«), za *feleki*, »koji je oblik danas rjedi«, pa nobenega konkretnega. Hkrati pravi, da v madžarščini ne *filek-* ne *felek-* ni potrjeno, marveč samo *flekk(en)*, zatorej »ako nisu ipak postojali ili ne postoje u kojem madžarskom dijalektu blizom našim dijalektima, oblici sa *fil-* i *fel-* su nastali na hrvatskom terenu«. RHKKJ se vendar odloča za madž. posredništvo, sklicevaje se na Klaičevo oznako »mad. -njem.«. Po RHKKJ in Klaiču so *fileki* 'goveji želodec, pripravljen za jed, vampi'. Prim. pri Belostencu pod *Cellula*: *hijicze vu debelom chrevo, kakvefze vide vu filekeh cellulae intefini coli*. Za *Keshmani/keshmáni* pravi Putanec (n. d., 174): »da nije ovih potvrda, ova stara hrvatska riječ... bi potpuno nestala iz hrvatske leksikografije«. Meni, da je morda brati *kešmani*, češ da etimološko spada v družino ruskih *kiška* 'črevo' in *kišen*, pri čemer bi bila »u hrvatskom derivatu... promijenjena sufiksacija«. Branje *kešmani* je treba za zdaj dopustiti, čeprav primerov, ko bi bil *sh = š* iz R 1578 prepisan v R 1584, ni veliko (*Lampásh* ← *Lampash* in morda še še kateri, prim še *Brasfho* ← *Brashno*). Vendar bi etimologije lahko iskali tudi v smerih, ki bi upravičevale *kež-*.¹⁰ Z vprašanjem, kaj natančno *keshmáni* pomeni, se je doslej spoprijel samo Pleteršnik: restituirana ednina *kežman*¹¹ naj bi pomenila 'vamp' (*vamp* razlaga za 'der thierische Bauch' in 'der Schmerbauch, der Wanst'), množina *kežmani*, ki jo potrjuje izključno z R 1584, pa bi pomenila isto kot *kerepuhi*, tj. 'Kuttelflecke'. V geslu *kežman* torej Plet. besedo *kerepuhi* ne opomenja z 'Bauch' kot v geslu *kerempuh*.

Če obravnavamo R 1578 kot glosarij, bi moralo geslo *Vamp* imeti pomen(e) besede *vamp* v besedilu Dalmatinovega Pentatevha. Tam je *vamp* (sodeč po Bibl. 1584) samo v 5 Mz 18:5, kjer je govor o tem, naj se od daritvenega vola ali ovce duhovniku »da Plezhe inu obaduei zhelufti, inu Vamp« (Pent. 164^v). *Vamp* je tu prevedek za Lutrov »den Wanst«, le-ta pa za hebr. izraz *qêbâh*, ki pomeni 'prežvekovalnik' in drugje v bibliji ni uporabljen. Ekumenska izd. (Lj. 1974) ima na tem mestu *želodec* (angl. jehovska *stomach*, kralja Jakoba pa *maw*, etimološko ustreznico n. *Magen*). *Vamp* v R 1578 oz. v Pentatevhu je torej v presenetljivem sozvočju s pomenom svojega hebrejskega osnovka, na drugi strani pa tudi z današ-

⁹ Toda prim. v Plet. iz Miklošičevega in Cafovega gradiva *trebui* 'Kuttelflecke', tako menda tudi rezijansko *trebuhove* (Caf). Prim. še *pèrvi trébuh* za n. *Bansen* (= prežvekovalnik) pri Murku (in Cigaretu).

⁷ Wörterverzeichnis... des Registers... 1584, GKGS III/2 (Biblia 1584 — Abhandlungen). Stabej opomenja s 'Kuttelflecke' samo *kežmani* in *kerepuhi*, z 'Bauch' samo *vamp*, vse tri pa še z 'abdomen, Wanst, Schmerbauch', kar edino ima pri *feleki*.

⁸ Rad JAZU, knj. 376 (Razr. za filol., knj. XIX), 1979, 169.

⁹ ESSJ pod *kiška* 'šiška' (kajk., Plet. iz Valjavca) te podmene ne obravnava; besede *kežman(i)* tudi v drugih geslih ne najdem.

¹⁰ Morda v smeri srvn. (*ge*)*kræse* 'tanko črevo', prim. Cigaretov *krezelje* pod *Grimmdarmsgekröse* in v Plet. »čreva so pripeta na neko mezdno, *krezelje* imenovano«. Še bolj se vsiljuje misel na kako zloženko s *Kåse* 'sir', prim. angl. *cheeselep* (= *rennet*) 'sirilo, koža siriščenika (četrtga dela želodca); posušen telečji želodec' in *rennet stomach* 'siriščenik' (= n. *Labmagen*). *Siriščenik* je morda mlad, toda Plet. ima od Miklošiča tudi *sirišče* 'posušeni telečji želodec, s katerim žarki sir delajo'.

¹¹ Prim. ta naglas z ostravcem *keshmáni* v R 1584.

¹² *Wanst*, v sorodu z isl. *vinstr* 'devetogub', je v starejši nemaščini pomenilo različne trebušne organe, tudi prežvekovalnik in želodec.

njim terminološkim pomenom *vamp* 'prežvekovalnik' (npr. Leksikon CZ, 1973, str. 792, 1017; nova izd. 1988, str. 847, 1100; L. Rigler, Lat.-slov. veterinar. anatom. izrazje, 1984, str. 86). Verjetno pa je tudi s svojimi ustreznici v R 1578 v večjem pomen-skem skladju, kakor bi se zdelo, če bi npr. zaradi ustreznice¹³ *Trebuh* razumeli *Vamp* kot '(Schmer)bauch', ali če bi si zaradi ustr. *Keshmani* in *Kerepuhi* predstavljali npr. narezane vampe.¹⁴

Velemir Gjurin
Filozofska fakulteta, Ljubljana

¹³ *Trebuh* je slovenizem (nam. *trbuh*).

¹⁴ Zaradi gesla *Vamp* v obeh R lahko predpostavljamo, da »Slovenci/Bezjaki« takrat besede *vamp(i)* še niso poznali, ali vsaj ne v pomenu, ki ga je zahtevala kranjska iztočnica *Vamp*. ARj ima samo *vampe* iz Belostenca (slovenizem?). Skok v AfslPh XXXIII (1912, str. 361) za *famp* (Zumberak) in v ERHSJ III, 564, za *vamp* (»Hrvatska«) navaja le pomena 'živalski, zasmehljivo tudi človeški trebuh'. Valjavec je »iz narodnih usta« okoli Varaždina zapisal besedo *vampus*, »te joj pod 2 dao tumačenje 'koj ima velik trbuh', dodavši da je naziv za ženu *vampača*, *vampavka*« — gl. Alojz Jembrih, Dijalekt u modernoj poeziji 30-ih godina, v: Obdobja 7, Ljubljana 1987, str. 542. Jembrih, str. 547, prinaša tudi posnetek naslovne strani dela Jakoba Lovrenčiča (Varaždin 1834) *Petricza Kerempuh*, iliti *Chini y sivlenye chloveka prokshenoga. Vladoje Dukat* (Lovrenčičev »*Petrica Kerempuh*«, Rad JAZU, knj. 220 (1919), str. 2—3) je menil, »da je vlastito ime 'Petrica Kerempuh', stvorio sâm Lovrenčič« in da »se riječ *kerempuh*, koliko znam, ne čuje više u živoj besjedi kajkavaca«, je pa citiral iz Horvatzkega kalendara 1836 verza »Znash! Kakszi Kerempuha / Zkoro zgubil, y terbuha?«. Spraševal se je tudi, ali ni »možda *karampuh* [sic] turskoga roda«, kajti »madžarskog zacijelo nije, kako me uvjerava gosp. dr. Josip Szinnyei, profesor komparativne filologije u sveučilištu budimpeštanskom«, bolg. *kerem* pa »ne pozna rječnik Najdena Gerova«. Jembrih je poskušal razlagati *kerempuh* kot zloženko iz *Bauch* in madž. *kerep*, ki da »znači u hs. jeziku 'okrugao'« (n. d., str. 542). Krleža je, sodeč po tistem, kar sam pravi v Tumaču k Baladam, vzel besedo *Kerempuh* od Lovrenčiča in iz dotedanje literature o njej.